

NILS LÄTT

SOM MILISMAN OCH KOLLEKTIVBONDE I SPANIEN

Tr.-A.-B. Federativ, Sthlm 1938

Vid Francos uppror i Spanien 1936 begav sig sjömannen och syndikalist/anarkisten *Nisse Lätt* (1907-1988) dit som frivillig. Han kämpade i den berömda Durruti-kolonnen, men förlorade efter en tid sitt ena öga pga granatsplitter. Han lämnade då fronten för att i stället arbeta i ett jordbrukskollektiv. När han kom tillbaka till Sverige skrev han ned sina upplevelser och erfarenheter. Den resulterande skriften, *Som milisman och kollektivbonde i Spanien*, gavs 1938 ut av syndikalisternas bokförlag Federativ. Denna skrift var och förblir ett viktigt tidsdokument.

Efter Nisse Lätts död hittade man ett manuskript till en självbiografi som 1993 gavs ut under titeln *En svensk anarkist berättar*. För en (kritisk) recension av densamma, se [Recension: "Nils Lätt: En svensk anarkist berättar."](#)

– Red

Denna broschyr vill på intet sätt göra anspråk på att vara en uttömmande skildring av händelserna i Spanien. Den är endast en redogörelse över en internationalists upplevelser där nere som miliciano i Columna Durruti och som campesino i ett aragonskt kollektiv.

Det spanska dramat.

Jag har många gånger hört organiserade och klassmedvetna arbetare här uppe i det kyligare klimatet förebrå speciellt de spanska anarkosyndikalisterna att alltid ha sökt driva klasskampen till sin spets utan att ha den hundraprocentiga garantin för segern. Dessa förebråelser falla platt till marken inför händelserna sedan juli 1936. Just anarkosyndikalisterna ha genom sina ständiga strider för förbättringar åt arbetarna lyckats i sina organisationer få in den aktivitet, den initiativkraft och den bergfasta tro på folkets seger förutan vilket fascisterna inte skulle blivit bjudna kraftfullt motstånd.

Att arbetarna i Barcelona, Valencia och andra platser så snabbt lyckades nedslå fascist-revolten den 19 juli 1936 var ej någon tillfällighet, utan endast en logisk följd av deras politiska och ekonomiska uppfattning. Man visste att en uppgörelse med det kapitalistiska systemet ej skulle kunna ske utan en väldig kraftmätning och man hade så gott man kunnat förberett sig.

Förhållandena i Spanien före revolutionen vore fruktansvärda. med sin ohyggliga massfattigdom. Huvudparten av landets jord ägdes av en ytterst begränsad grupp människor, som i arbetarna endast sågo arbetsdjur. Industrin ägdes i stor utsträckning av utländska bolag, som i Spanien sökte omsätta de metoder, som brukas i kolonierna mot de infödda. Tillsamman styrde dessa, de verkliga makthavarna, landet. Regeringarna sutto säkra så länge de uträttade deras ärenden och varje litet försök från arbetarnas sida att hävda sig slogs alltid ned med bestialisk grymhet. Armodet, rättslösheten medförde naturligt att förhållandet mellan arbetsköpare och arbetare tillspetsades undan för undan och att arbetarna i revolutionen sågo den enda möjligheten till erövring av människovärdiga förhållanden.

Trots kampens hårdhet, trots illegalitet och förföljelse, trots att de aktivaste kamraterna häktades, deporterades eller mördades, skolade man sig medvetet för det direkta övertagandet och förvaltningen av samhällets produktionsapparat. Den till hundra procent säkrade segern grubblade man aldrig över, det överlät man till dem, som behöva undanflynkt för att slippa den direkta aktionen. Kämpa och lära, lära och kämpa var den paroll som ständigt följdes av speciellt de spanska anarkosyndikalisterna. Den 19 juli, då arbetarna inte bara i stora delar av landet krossade de fascistiska legohärarna utan också kunde framträda som reorganisatörer av ett land, som av kapitalismen bragts till ruin, bevisade hur rätt man haft.

Arbetarna utanför Spanien, som genast voro beredda att understödja ekonomiskt och moraliskt, ha dock inte förmått höja sig till samma mått av klassmedvetenhet och aktivitet som de spanska kamraterna. Instinktivt känna de att det spanska kriget gäller något mera än det spanska folkets framtid, gäller egna framtidsutsikter. Ideologiskt och organisatoriskt äro de dock bundna vid tanken om samförstånd mellan förtryckare och förtryckta, bundna vid krassa regeringsintressen eller förstuckna fiender till socialismen. Uppslutningen kring de demokratiska och fascistiska staternas falskspel i noninterventionsfrågan motverkar och överträffar de solidaritetsuttryck man lägger i dagen.

Att Spaniens arbetare räknat med ett klarare, fastare uppträdande av kamraterna i andra länder är säkert. Missräkningen är stor, så mycket mera som fascisterna i våldsamt stor utsträckning blivit delaktiga av fascismens internationella solidaritet. Helt har man dock inte förlorat hoppet om att Europas arbetare skola lyckas frigöra, sig från de partipolitiska, hämmande traditionerna och sluta upp på samma front i kamp för full social frigörelse.

Varför jag reste till Spanien.

Som sjöman och som esperantist hade jag på olika platser varit i tillfälle att lära känna en del kamrater inom de anarkistiska och anarkosyndikalistiska organisationerna i Spanien och hade helt fångats av den entusiasm för saken som präglade dem. Om det gällde att sprida en illegal tidning eller att ordna ett styrelsemöte på gatan under poliseskort sedan syndikatets lokaler stängts, om det var fråga om att med tjänliga medel understryka vikten av något krav man under konflikter ställt till arbetsköparna, alltid fanns det villiga kamrater, redo till uppoffring.

CNT, den anarkosyndikalistiska landsorganisationen, har som regel måst verka illegalt. Man skulle nästan kunna säga att de spanska regeringarnas förnämsta uppgift varit att försöka kväva den mäktiga anarkistiska folkrörelse, som under åren vuxit i djup och styrka. Även om CNT rent organisatoriskt inte alltid i sitt framträdande varit så imponerande på oss nordbor, så har det alltid visat sig att de spanska arbetarmassorna så fort tillfälle givits, demonstrerat sin anslutning till CNT:s paroller och politikerna och regeringarna ha alltid fått draga det kortaste strået.

Otaliga äro dock de militanter inom CNT som fått sätta livet till i kampen eller fått försmäkta i fängelsehålor i Spanien och Marocko. Ibland har polisen gått så långt att man, efter mönster från Ku-Klux-Klan, organiserat speciella revolverband för att mörda de mera framstående militanterna inom CNT och FAI. Särskilt i Barcelona utsattes CNT en tid för fruktansvärda förföljelser från dessa band, som av polisen utrustats med polisbrickor och arresteringsorder in blanco.

Naturligtvis stod alltid polisen officiellt främmande för dessa dåd. Man beklagade och lovade undersökningar, men alla visste ju vad som var att vänta. T. o. m. till arbetare som med kamraterna strömmade ut från fabrikerna efter arbetstidens slut, hittade de betalda mördarnas kulor väg. Allt var dock förgäves. Kapitalisterna spillde sitt krut utan att kunna åstadkomma något annat än att hatet mot den bestående ”ordningen” växte ytterligare.

Syndikalisternas organisation var ej uppbyggd på någon ledarkult, och så fort en man i framskjuten ställning föll, så var man genast mäktig att ersätta honom med en annan, och organisationens arbete fortsatte som förut. Stängdes syndikatens lokaler tog man hela naturen till möteslokal. Intet kunde stoppa organisationsarbetet. Tidningar, affischer, manifest, uppopp, beslut, allt bringades till offentligheten trots svårigheterna.

Strax efter ”oroligheterna” i Asturien år 1934 besökte jag några städer vid Biscaya. I Bilbao kände jag flera kamrater som tillhörde Juventudes Libertarias, den anarkosyndikalistiska ungdomsrörelsen Frihetlig Ungdom. Uppe i arbetarkvarteren träffade jag kamraterna på en gata. Jag kände igen dem på långt håll, de voro en hel grupp och jag förstod att de diskuterade något. viktigt. Så var också fallet. Deras lokaler hade stängts och nu diskuterade de huru de under nuvarande förhållanden skulle kunna intensifiera propagandan. Jag kunde ej underlåta att snegla bakåt där två välbeväpnade ridande poliser eskorterade oss. En av kamraterna anmärkte därvid skrattande att staden numera väl sörjde för att god mötesordning iakttogos. Man förklarade vidare för mig att man, sedan lokalerna stängts, delat upp sig i små grupper, som var för sig sände representanter till mötena. Större möten kunde endast ordnas på undagömda platser uppe i bergen.

På kvällen talade vi om händelserna i Asturien. Som bekant utbröt strejker år 1934 i flera delar av Spanien med anledning av regeringens allt tydligare fascistiska läggning. I Asturien övergick strejken till revolt och arbetarna från såväl CNT som UGT, den reformistiska landsorganisationen, slöto sig samman och ockuperade städer och byar. Rörelsen nedslogs

dock med användande av de mest fruktansvärda grymheter från regeringstruppernas sida. Bl. a. hade de order att inte taga några fångar och här i Asturien användes också för första gången morer mot spanska arbetare.

I staden Oviedo lyckades arbetarna hålla stånd i någon veckas tid trots att staden utsattes för ett bombardemang som i hänsynslöshet ej stod efter det som många utav landets städer i dag utsätts för. Regeringstrupperna bombarderade från luften, från sjön och från landsidan så att stora delar av staden lades i grus. Efter striderna saknades tiotusentals arbetare som dels fallit och dels inspärrats på de spanska helvetesöarna.

Jag beklagade inför Bilbaokamraterna att rörelsen lidit ett så. svårt nederlag, men kamraterna förklarade, att något bakslag var det inte tal om. Här i Asturien hade dock arbetarna insett att de i den gemensamma kampen hade att se bort från partiböcker och det som skiljde i detaljuppfattningar. CNT:s arbete för skapande av en hela det arbetande folkets revolutionära front hade inte varit förgäves. Att striderna i Asturien slutat med nederlag berodde på att man inte i andra landsdelar kunnat hålla jämna steg. Vid den slutuppgörelse som måste komma med kapitalismen skulle dock generalrepetitionen i Asturien ha ett oskattbart värde.

Att arbetarna i Spanien den 19 juli 1936 bröto sönder de fascistiska kuppmaakarnas planer kom därför inte som en överraskning för mig. Jag var vid den tidpunkten till sjöss och det var nästan med hjärtklappning som vi ombord togo del av de sparsamma meddelanden, som genom radion trängde till oss. I hamnarna läste vi tidningar på språk, som ingen av oss någonsin tidigare skulle vågat sig på, men alltid lyckades vi få ut något ur en artikel och när vi gissat oss till en arbetarseger kände glädjen inga gränser.

I oktober voro vi på väg hem över Nordatlanten då radion började blanda malörtsdroppar i glädjebägaren. I radions dagsnyheter förkunnades hurusom fascisterna brutit proletärméns motstånd på Madridfronten och att. man undan för undan trängde närmare staden. Snart föreföll det som om Madrid stod inför sitt definitiva fall, men så började man korrigera meddelandena igen. Avståndet mellan fascisterna och Madrid förlängdes för varje meddelande, våra ansikten ljusnade och vi kommo överens om att vi lurats av de intressen som via radion ville nedslå förhoppningarna och modet hos det antifascistiska Spaniens vänner.

Vid hemkomsten mönstrade jag av och tankarna började mala kring frågan om jag skulle resa till Spanien eller i Sverge söka göra vad jag kunde för kamraterna. Jag förstod gott att man i Spanien framförallt behövde vapen och militärtekniker. Någon brist på villiga armar kunde det inte vara tal om. Å andra sidan hade jag genom pressen vetskap om hur arbetarna parallellt med krigföringen gått in för kollektivisering av jordbruk, industri och andra näringsgrenar. Längtan efter att få slåss vid kamraternas sida och att få lära känna uppbyggnadsarbetet blev slutligen för stark. Att en kamrat till mig var enrollerad i en anarkistisk kolonn hade jag också fått reda på och jag antog att ett gevär också skulle kunna uppbringas för mig. De nödiga papperen och biljetterna anskaffades och i december 1936 lämnade jag Sverge.

Ankomsten till Spanien.

En vacker januaridag med strålande sol över ett blånande Medelhav kom jag tillsammans med en del kamrater, som jag träffat i Paris, till Barcelona. För en socialist var det en underbar syn som mötte. Hela staden var prydd med svart-röda och röda fanor. Från bussar, bilar, spårvagnar och andra trafikmedel lyste initialerna från den organisation som kollektiviserat dem. Bokstäverna CNT visade arbetarnas stolthet över den egna organisationen, AIT vittnade om att arbetarna ej glömt internationalismen eller den syndikalistiska internationalen. De

sistnämnda initialerna voro också liksom en maning till andra länders arbetare att ej glömma den sektion inom den internationella arbetarrörelsen, som här stod mitt uppe i kampen för allas vår sak.

Överallt hade organisationerna inrättat sina syndikat. Man kunde se riktiga palats, vars "ägare" skyndat att sätta sig och sin förmögenhet i säkerhet, som nu voro fyllda av arbetsglada människor. I salar och hallar där förut degenererade överklassare residerat, rådde nu ett rörligt liv. Skrivmaskinerna sände riktiga fanfarer av smatter upp mot de utsmyckade taken och organisationshandlingar flöto ut över bord och soffor. Skyltarna över dörrarna angåvo de skilda yrkesgruppernas syndikat eller utvisade att här fanns en "Ateneo Libertario". Ateneos Libertarios äro ett mellanting mellan klubbbrum och skola för syndikatens ungdom och äro nu de kanske viktigaste faktorerna för likvideringen av analfabetismen. Man skulle kunna jämföra dem med vårt ABF, med den skillnaden att dessa Ateneos äro mera intimt knutna till de revolutionära ungdomsorganisationerna.

Vid en stor gata, uppkallad efter den av alla antifascister så högt älskade anarkistiske frihetskämpen Buenaventura Durruti, hade de katalanska anarkosyndikalisterna sin högborg. Casa CNT-FAI utgjordes av ett monumentalt palats, exproprierat från Arbetsgivareföreningen. Här funnos regionalkommittéerna för CNT och FAI.

Kring den sistnämnda organisationen, Federacion Anarquista Ibérica, har det alltid vilat ett skimmer av mystik, beroende på dess fanatiska kamp mot förtryck och utsugning och på att regeringarna och polisen vid sina förtvivlade försök att krossa organisationen aldrig lyckats få grepp om de "ledande".

Ett litet upprop från FAI har alltid varit nog för att mönstra massorna för att höra vad man kunde ha att säga i någon viss situation under det utländska intresserade många gånger betvivlat organisationens existens för det de aldrig kunnat nå kontakt med något ledargarnityr.

I Casa CNT—FAI fann man vidare regionalkommittéerna för Juventudes Libertarias och Mujeres Libres, den sistnämnda en organisation, Fria Kvinnor, som under kriget fått en storartad anslutning. Här funnos vidare redaktionerna för många av organisationernas tidningar.

Det är en överväldigande utveckling som försiggått inom de anarkosyndikalistiska organisationerna i Spanien och underliga känslor fyllde mig när jag jämförde läget mot tidigare förhållanden. Jag mindes hurusom exempelvis Juventudes Libertarias under hela sin tillvaro fram till 19 juli 1936 måst verka illegalt, hurusom kamraterna för några månader tillbaka knappt kunnat få hyra en eländig vindsskrubb för sina möten och här kunde nu detta ungdomsförbund redovisa hundratusentals medlemmar och en gigantisk verksamhet på alla områden.

Vid aragonska fronten.

Jag hade dock inte kommit till Spanien som turist utan för att slåss mot fascisterna och måste överlåta åt andra att grundligare sätta sig in i de katalanska organisationernas och industri-kollektivens arbete. I stället inskrevs jag och en del andra internationalister i den anarkistiska formationen Columna Durruti och gick till fronten.

Efter en härlig resa genom det vackra, välodlade Katalonien nådde vi det mera karga och bergiga Aragon. Högkvarteret för Columna Durruti låg vid den tiden i byn Pina de Ebro och dit anlände vi så småningom.

Pina, en liten bondby med något tusental själar, ligger på norra stranden av en flod, Ebro, som vid denna tidpunkt utgjorde en naturlig gräns mellan oss och fascisterna. Pina och andra aragonska landsbyar är något helt annat än vad vi äro vana att kalla en by här hemma. Ofta äro byarna ganska stora, med ett par eller flera tusen invånare. Det ena huset är byggt invid det andra efter smala, ringlande gator. Särskilda stallar eller ladugårdar för husdjuren finner man sällan, utan djuren inhysas i regel i husens nedre våningar. De öppna spislarna och de stampade jordgolven finner man också överallt.

På avstånd gör en sådan by ett bedrövligt intryck. Alla hus äro hållna i en smutsgrå färgton och ögat finner inte en enda liten färgklick att vila sig på. Därtill överskuggas i regel byarna av ett eller flera kyrktorn och något tornförsatt kloster. Kommer man bara in i byn blir man dock angenämt överraskad av ett rörligt och färgrikt folkliv och innevånarnas sprittande livslust. De färggrant klädda kvinnorna, som bära vattenkrukor och för övrigt alla bördor på huvudet, verka nästan lustiga, och man känner sig nästan försatt till en gammaltestamentlig miljö.

De tider då vi ej lågo i de egentliga eldlinjerna voro vi i regel inkvarterade i dessa byar och för matlagningen fingo byborna svara. Livsmedel fingo vi självfallet genom armén, men för tillagningen svarade lantarbetarhustrurna. Otaliga bevis fick jag därvid på hur glatt och osjälviskt var och en sökte göra sin insats. I hemmen hade lite var en anhörig vid fronten och att pyssla om de milicianos som just då hefunno sig i byn, ja, ”det är det minsta vi kunna göra”.

I Columna Durruti ingick en internationell grupp till vilken jag avdelades. Till större delen bestod den av kamrater från Tyskland och Frankrike, men de flesta andra europeiska nationer voro representerade. Genom språket delades vi snart i två huvudgrupper, en tysktalande och en fransktalande. Jag hamnade i den tysktalande, där jag bäst kunde förstå och göra mig förstådd och där det före mig fanns en svensk kamrat, tillhörande Syndikalistiska Ungdomsförbundet.

I den internationella gruppens tysktalande avdelning träffade man revolutionära kamrater, som både före och efter Hitlers makttillträde i Tyskland arbetat för socialismen. En del av dem hade suttit år i koncentrationslägren, andra hade likt jagade djur förts från det ena ”demokratiska” landet efter det andra därför att de ej kunnat upphöra att verka för den idé åt vilken de vigt sig. Man kan gott förstå vilken revolutionär lidelse som skulle flamma upp bland dessa kamrater när de nu hade möjligheter att bita ifrån sig liksom också den miss-tänksamhet med vilken de betraktade alla försök, som skulle kunna frångå arbetarna de revolutionära erövringarna.

Bland oss fanns det många äldre kamrater som deltagit i världskriget och som voro utbildade militärer. Dessa kamrater valdes självfallet till våra officerare. Samtliga fortsatte dock att vara kamrater utan att söka några som helst yttre tecken som bevis för utmärkelsen. De visste att vi litade på dem i farans stund och att några stjärnor eller tränsar inte kunde göra något för att höja vår aktning för dem.

I Barcelona hade vi utrustats med kläder och här kompletterades vår militära utrustning med gevär eller karbin, patrongörldar m m. Flera av oss hade mycket bristfällig militär utbildning tidigare, men här kommo vi under sakkunnig ledning. Övningarna voro intensiva och snart ansågos vi också vara kapabla att möta vilka uppgifter som helst.

En lång tid förflöt dock utan att vi fingo utföra annat än patrulltjänst och smärre operationer. Varför vi inte fingo gå mot Zaragoza funderade vi ständigt över och ständigt måste vi enas om

att trupperna på detta frontavsnitt voro alltför dåligt utrustade för en sådan offensiv. Zaragoza är ju ett av Spaniens militära centra och för avgörande framstötter mot staden hade vi behövt massor av grovt artilleri och flyg, vilket vi nu strängt taget saknade. Vi förstodo naturligtvis centralregeringens svårighet att få vapnen att räcka till på alla fronter och att man måste koncentrera dem kring Madrid, vilken stad ju för oss alla betydde det högsta. Å andra sidan kunde vi dock inte komma från tanken att man begick ett svårt taktiskt fel då man inte ägnade uppmärksamhet åt de aragonska frontavsnitten. En offensiv här uppe i Aragon skulle naturligtvis ha inneburit en ofantlig avlastning från Madrid för att inte tala om de asturiska och baskiska fronterna..

Vi kollo dock humöret uppe och varje man gjorde sin plikt även om inte resultaten blevo så överväldigande eller kommo till synes i världspressen. Fascisterna höllos tillbaka och emellanåt erövrade vi också någon ställning eller mindre by från dem. Hela tiden surrade rykten om en kommande stor offensiv här uppe i höga Aragon och att det snart skulle komma både flyg och artilleri. Dessa rykten gävo oss helt naturligt nytt hopp och uppehöll kamp-lusten.

Att regeringen, på grund av särskilda partiintressen, skulle med berått mod undanhålla oss vapen föll oss ännu inte in, ehuru vi gott visste att den ej med blida ögon såg de till huvudparten anarkistiska trupperna i Aragon. De anarkistiska trupperna voro ju en garanti för att de katalanska och aragonska arbetarnas kollektiv skulle komma att bestå och detta måste vara en nagel i ögat för de politiska partier, som i arbetarnas egna direkta aktioner på det ekonomiska området se en fara för sin egen existens.

De syndikalistiska arbetarna, men också de reformistiska, fordrade den sociala revolutionen i utbyte för det blod som spilldes i kampen mot fascismen. Partibossarna hade själva ej förmått organisera motståndet den 19 juli och att arbetarna sedan de själva ordnat den saken och dessutom satt sig i besittning av de viktigare produktionsmedlen inte ämnade avstå något åt partibossarna, som så småningom vågat börja krypa fram, är naturligt. Att arbetarna också nekade att lyssna till partibossarnas utländska vänner, som själva i en rad uppgörelser svikit och berett vägen för fascismen, är lika självfallet. Man visste att kollektiviseringen måste till för att uppehålla och om möjligt stegra produktionen sedan kapitalisterna schappat och lämnat allt vind för våg och man förstod att endast kollektiviseringen kunde ge de unga arbetarna vid fronterna den entusiasm, som måste till för att motstå en i fråga om utrustning oerhört överlägsen fiende.

Att vi för denna vår inställning till kriget och revolutionen skulle bojkottas, föll, som redan sagts, oss aldrig in. Ännu mindre kunde vi tänka oss att vi på grund av den påtvungna, relativa inaktiviteten i Aragon skulle utsättas för smädelser från håll där man ej kunde vara ovetande om sakernas rätta tillstånd. Det gällde dock trupper som en gång rensat Barcelona från en fascistisk armé och som sedan under Durrutis ledning jagat fascisterna ur Katalonien och erövrat halva Aragon från dem. Först sedan man trängt fram till Huescas och Zaragozas portar, sedan Durruti med tusentals katalaner kallats till Madrids försvar, sedan det blivit tydligt att tyngre vapen måste till, avstannade denna offensiv. Trots allt tal om motsatsen är också denna de katalanska anarkisternas offensiv sommaren 1936 den kanske största framgång som antifascistiska trupper noterat under kriget.

Några episoder som jag upplevt kunna måhända säga en del om orsakerna till att man under lång tid kunde tala om ”stillestånd” vid aragonska fronten, de kanske kunna tillrättalägga en del missförstånd angående förhållandena på frontavsnitt som aldrig omstrålas av den glans, som endast närvaron av partibossarnas skrivande hantlangare kan skänka.

Avion! Avion!

Då den dåliga utrustningen sällan tillät några större manövrer, företogs i stället smärre, överrumplande framstötter gång efter annan. Att i skydd av mörkret smyga sig på de fientliga ställningarna och överraska dess besättning med handgranaterna var en ofta använd taktik. En natt hade ett spanskt kompani som vanligt gått fram med handgranater och erövrat en ställning på toppen av ett berg. Ett helt fascistiskt kompani med officerare och allt tillfångatogs.

Vi den internationella gruppen fingo order att avlösa de spanska kamraterna, som haft en del förluster, och förbereda oss för en eventuell kontraattack från fascisterna. Vid middagstiden löste vi av och kamraterna lade oss varmt om hjärtat att hålla ställningen, som redan kostat mycket blod. Vi lovade att göra vårt bästa ehuru vi tyckte oss ganska dåligt utrustade för uppgiften, då vi på hela kompaniet ej hade en enda kulspruta.

Skyttegraven slingrade sig upp över kullens krön framför en stenbyggnad, ett gammalt eremitage. Fascisterna höllo hela dagen ställningen under artillerield och under det vi lägrade oss bakom kullen avdelades 15-20 kamrater att gå upp i ställningen och bättra på förskansningarna.

Ibland fick det fascistiska artilleriet in en fullträff i eremitaget så att grus och stenar yrde om det, men varje gång sedan dammet och röken försvunnit, kunde vi se hur kamraterna i ställningen oförtrutet arbetade vidare.

Mot slutet av dagen fingo vi order att gå i ställningen allesamman. Detta var förenat med stora svårigheter på grund av den mot kvällningen tilltagande artillerielden och varje tropp hade att välja sin egen väg och på bästa sätt taga sig upp.

Den tropp jag tillhörde hade ett par man på post och vi måste för att hämta dem taga en liten omväg. Vi hade just hunnit ned i en liten hålväg då vi fingo en serie granatnedslag rätt mellan oss och eremitaget. I hålvägen voro vi något så när skyddade, men efter någon minut, under ett litet uppehåll i krevaderna; sökte vi att i språngmarsch nå skyttegraven.

Endast ett femtiotal meter återstodo och vi kände oss redan säkrade, då vi plötsligt hörde ropen: Avion! Avion! Och där voro de redan över oss. Så spönt hade vår uppmärksamhet riktats på artillerielden att vi inte märkt flygarna. Fem stora, tremotoriga bombplan och en hel svärm av jagare var det och redan visslade de första bomberna över våra huvuden. Jag var tillsamman med två stockholmspojkar, Andersson och Norrblom, och vi gingo vid varningsropen omedelbart i ställning där vi befunno oss. Norrblom, som är en något långbent krabat hade dock hunnit något tiotal meter före oss andra.

Att försöka skildra vad som nu följde går långt över min förmåga. Varje flygare släppte en hel ”rad” av bomber och som de flögo med tre maskiner i första linjen och tvenne andra efter sig, som fyllde luckorna, kommo bombkrevaderna att ligga ganska tätt. De flesta nedslagen kommo mellan den plats, där vi lågo, och skyttegraven, men även bakom oss hörde vi krevader. Också de mindre planen fällde bomber. Ett tag kommo vi att ligga mitt emellan barntiraderna från de fem stora bombplanen så att en rad passerade mellan oss och Norrblom. Den andra stockholmspojken yttrade just vad vi alla tänkte: ”Nu gick Norrblom åt helvete!”

Hela luften var fylld av rök och damm så det var omöjligt att se något och efter ett ögonblick brakade det till igen. Jord, grus, stenar, buskar och små träd vräktes över oss och jag slutade att överhuvudtaget kunna urskilja några särskilda ljud. När vi efter en fyra—fem omgångar av de stora planen till vår häpnad funno oss vid liv, iscensatte emellertid flygarna en dans som jag tidigare inte varit med om. De började fälla brandbomber över sluttningarna och dessa,

som voro bevuxna med torrt gräs och små buskar, voro snart ett böljande eldhav. Elden spred sig med rasande hastighet och snart hade den nått skyttegraven, där buskar och dylikt, som använts att camouflera med, fattade eld. Pojkarna i skyttegraven voro snart tvingade att lämna den. Att retirera blev nödvändigt och genom lågorna lyckades vi taga oss ned för kullen och osedda taga oss tillbaka.

Där vi lågo kunde vi bevittna hurusom pojkarna av jagarmaskinerna, vilka gått ned på låg höjd, förföljdes med kulspruteeld nedför de brinnande sluttningarna. Vanmäktiga måste vi sedan se hurusom fascisterna började släpa upp kulsprutor från andra sidan kullen, alltför eftersom elden avtog. Vi hade bara att söka nå kontakt med de andra kamraterna. Vi stötte härvid oförmodat på Norrblom, livs levande. Förvåningen var stor på båda sidor, då även lian trott att vi seglat in i aftonsången.

När vi åter blivit samlade i de gamla ställningarna var det många luckor i leden och många kända ansikten saknades. Endast den omständigheten att här växte en del skog, som lämnade något skydd, hade gjort att fascisterna denna gång fått nöja sig med endast en del av oss. Vi måste bita i det sura äpplet, då det är omöjligt att slåss mot flyg och brandbomber med bara gamla gevär som vapen. Ilade vi endast fått så mycken tid på oss att vi hunnit iordningställa några skyddsrum, hade de gott kunnat vräka ner ytterligare några ton bomber. Vi skulle ändock ha varit färdiga att taga emot det fascistiska fotfolket, om det stormat fram.

Händelsen är inte enastående, utan så har det gått till så gott som överallt i Aragon. Det har varit nästan omöjligt att komma framåt, ty vad vi genom överraskande nattliga angrepp lyckats uppnå har det fascistiska flyget nästa dag slagit sönder och samman. Detta har kostat oerhörda offer i människoliv, men där vi väl kunnat sätta oss fast, har heller aldrig någon djävul lyckats komma igenom, varken svartingar eller arier.

Att vi ej helt saknade eget flyg visste vi emedan vi av och till bevittnade huru våra flygare under nattliga raider bombarderade militära punkter runt Zaragoza. Det skulle dock dröja länge innan detta flyg beordrades att understödja oss i våra framstötter. Medvetandet om detta började så småningom fylla oss med harm, så, mycket hellre som vi från våra ställningar gång efter annan tvingades bevittna hurusom de fascistiska eskadrarna motståndslöst kunde bombardera de omkringliggande byarna.

Attack.

En dag finge vi order att göra oss marschfärdiga. På vägen utanför byn mötte oss bussar och så bar det av, ingen visste vart. Ingen förvånade sig över detta då vi som lätta stöttrupper vore vana vid att sättas in på de mest skilda avsnitt. I byarna som vi reste genom hälsades vi med den antifascistiska hälsningen från befolkningen, som arbetade på åkrarna. ”Salud Compañeros! Viva la FAI! Muerte a los fascistas!” ekade det mot ost, genom de trånga bygatorna och vi svarade så gott vi kunde: ”Viva la Confederacion! Viva la revolución social”!

I mörkningen stannade vi i en by och finge där veta att vi yore i närheten av Huesca, huvudstaden i provinsen med samma namn. Efter ett mål mat marscherade vi ut ur byn och besatte på natten en skyttegrav. På avstånd hördes ihållande gevärseld. Det var landsvägen mellan Zaragoza och Huesca som striden gällde och allmänt väntades en attack. I hållande regn höllo vi vakt här hela natten utan att så mycket som se röken av en fascist.

Nästa dag skulle vi lösa av ett kompani som höll till på någon av topparna uppe i bergen. Efter en tröttande klättring funno vi slutligen vår topp och fingo pusta ut något i väntan på att

kamraterna, som varit här före oss, skulle bli klara att lämna av.

Länge varade dock ej friden. Ett par fascistiska spanarplan dök upp och följdes om en stund av några jaktplan, som besköt ställningarna här och där. Det kompani som vi avlöst kunde ej lämna ställningen utan beslöt bli kvar till mörkrets inbrott. Det blev således rätt mycket folk i skyttegravarna.

Efter hand kommo flera flygare, artilleriet började spela och en del morteros flögo visslande över oss. Från de fascistiska skyttegravarna öppnades också en livlig gevärseld. Bättre än att vänta en fascistisk attack fann man det nu att själv attackera och rätt vad det var brusade det Arriba! Arriba! och vi rusade upp ut skyttegravan. Eftersom vi för tillfället voro dubbel besättning här var det till att börja med ganska trångt och svårt men framåt bar det.

Vi hade i gruppen en spanjorska som blev bland de första som rusade upp ur ställningen. Hon var klädd i läderbyxor och läderjacka men mössan hade hon mistat och det stora korpsvarta håret flög för vinden. Det var blixtar i ögonen då hon rusade upp och ropade: Compañeros, arriba, a ataque! För henne, liksom för så många andra av kamraterna, blev det sista attacken.

Emellan oss och fascisterna fanns en mindre långsträckt upphöjning, som för oss blev en utmärkt etapp. Tillsamman med stockholmskamraten jag förut nämnt, Norrblom, vår politiske delegat, Michel, samt en del andra tyskar och spanjorer blev jag med att angripa i centern. De två andra svenskarna, som tillhörde vår grupp, hade i trängseln måst söka sig utåt ena flygeln.

Komna till åsen öppnade vi snabbeld mot fascisternas position, tystade deras eld och länge dröjde det inte förrän vi sågo fascisterna ge sig ut ur skyttegravan och försvinna nedför sluttningarna. Det blev framåt igen och snart voro vi i deras ställningar. Vi funno där en hel del döda, en del gevär, signalapparater och sist men inte minst tobak. Vi voro för tillfället totalt utan tobak och den kom väl till pass.

Fascisterna började dock beskjuta sin gamla ställning med artilleri. Samtidigt sattes flyget in. Det började med att tysta vårt artilleri och snart hade vi det över ställningarna. Vi räknade till sjutton större plan och dessa började nu att åka vad vi kallade karusell över oss. De flögo alltså i en ring och kunde på så sätt hålla ställningarna under oavbrutet bombardemang. Vi började att få en mängd döda bland oss och väntade otåligt på att våra flygare skulle visa sig. Flera av kamraterna påstodo nämligen sig ha sett några av de våra i början av attacken. Vi fingo dock vänta förgäves och under tiden sköto fascisterna in sig allt bättre och bättre och nedslagen kommo alltmera perfekta.

På de mest utsatta punkterna började slutligen våra pojkar att svikta och söka sig tillbaka till våra gamla ställningar, som förresten voro bättre att hålla. Vår politiske delegat, Michel, som förde befälet på vårt avsnitt, måste slutligen ge också oss order om att gå tillbaka. Han hade tårar i ögonen av ilska.

Utefter bergsluttningen nådde vi en stenmur där en del kamrater stoppat upp i väntan på att bombardemanget skulle avtaga. Det ökade i stället i intensitet och då fascisterna kände varje tumsbredd av terrängen föreföll det som om de kunde bestämma nedslagen på millimetern. Vi började återigen att draga oss tillbaka men det var många kamrater som ej kunde följa med. Varje nedslag tog några spanjorer eller internationalister. Ett tag sökte jag och ett par kamrater få en sårad med på ett stycke presenning. Han dog dock och samtidigt var det färdigt med kamraten som höll i mitt emot mig.

Vi fortsatte mot våra förskansningar tills vi åter tvingades ned av krevaderna. Jag låg och räknade nedslagen, som kommo allt närmare, och hade just räknat ut att den nästa skulle slå

ungefär där jag låg, då jag också kände en törn i huvudet. Jag trodde genast att jag var på väg in i det stora mörkret men kvicknade till igen efter en stund. Ehuru tämligen yr i mössan lyckades jag taga mig tillbaka till våra linjer, där jag erhöll ett första förband. Jag hade fått ena ögat utslaget och en splittra i pannbenet.

Pojkarna berättade sedan att luftbombardemanget fortsatt hela eftermiddagen och att vi hade fått stora förluster i döda och sårade. Några ställningar lyckades dock inte fascisterna taga. Deras specialitet är ju nu en gång inte att med vapen i hand storma ställningar utan att från luften bombardera ställningar och byar, som själva sakna allt flyg.

På sjukhuset.

På sjukhuset i en näraliggande by fick jag och övriga sårade nödig vård varefter vi etappvis forslades bort från frontens omedelbara närhet. Dels behövde man plats här vid fronten och dels visste man att Francoflyget med största förtjusning bombarderar just sjukhusen. En episod: Någon kilometer bakom fronten, invid en stor rödakorsmärkt ambulans var en sjukvårdare i färd med att förbinda sergenteanten i vår tropp. En fascistisk jagare bröt fram över dem och lät kulsprutorna smattra. Sjukvårdaren träffades i bröstet av en dum-dumkula, som slet upp hela ryggen.

Efter att ha forslats från det ena sjukhuset till det andra, från vilka jag dock har endast ett dimmigt minne av hjälpsamma händer och stora sängfyllda salar, hamnade jag slutligen i den lilla medelhavsstaden Tarragona.

Isär var krigslasarett inrymt i ett f. d. katolskt prästseminarium. En stor och ståtlig byggnad som beslagtogs efter revolutionen. Med sina stora salar och långa korridorer lämpade sig byggnaden utmärkt till lasarett.

Doktorerna voro kamratliga och gjorde säkerligen sitt bästa_ Särskilt när stora sjuktransporter kommo med svårt sårade var deras arbetsbörda ofantlig. Sjuksystrarna utgjordes till stor del av unga flickor ur arbetarungdomsorganisationerna som, när deras fäder, bröder eller fästmän gått till fronten, trätt in i sjukvården. Det var bussiga flickor som alltid tjänstvilligt utförde våra önsknings, många gånger innan de ännu uttalats.

Överallt i det stora lasarettet var det rent och snyggt med vita överkast över sängarna och sängkläder av bästa slag. Maten var ypperlig även om det ibland förekom rätter som verkade rätt underliga för en nordbo.

Utan någon som helst militärdrill hölls god ordning inom sjukhuset. Alla som ej av sina skador voro bundna vid sängen hade lov att vistas ute i staden under dagen. På Rambla eller den härliga strandpromenaden kunde man också se långa rader av kryck- eller käppförsedda milicianos som efter sängvistelser och operationer lapade sol och havsluft. Många, sorgligt många kamrater hade som tribut fått lämna en arm eller ett ben men aldrig hörde man någon klaga.

En spansk kamrat, som förlorat sin högra arm ovan armbågen minns jag särskilt. Han var alltid så glad och talade alltid om att han nu skulle ut till hembyn i Aragon och se hur det gått med den kollektivisering för vilken han och de andra offrat så mycket. ”Hade arbetarna i andra länder förstått att det måste till social revolution för att kunna möta världsfascismen, hade vi ej behövt kämpa vår kamp ensamma. Nu ge vi i varje fall världsproletariatet ett exempel”. Så talade den kamraten och det var samma uppfattning som jag hade mött hos alla jag träffat vid fronten.

Provokation!

En morgon märktes en viss oro i salen där jag låg. Från staden hördes gevärs- och kulspruteeld. Kamrater som rusat ner på gården återvände och rapporterade att porten bommats igen och att ingen släpptes ut. Vi hade inte en aning om vad som hände där ute och gissade hit och dit. Tarragona är ej någon stad med starkare arbetarprägel då där finns mycket litet industri. Arbetarorganisationerna voro inte så starka som på andra platser och vi funderade om det kanske kunde vara fråga om en attack från något fascistnäste i staden.

Flera kamrater talade med överläkaren och begärde att bli utsläppta då de trodde sig vara friska nog för att hålla ett gevär, men läkaren var obeveklig. Nästa dag var porten åter öppen och vi skyndade ut i staden.

Utanför Juventudes Libertarias välkända hus stodo välbeväpnade poliser och den stora svarttröda fanan var nedsliten. Fönster och balkonger voro barrikaderade med sandsäckar och väggarna bero tydliga spår av att ha utsatts för beskjutning. Längre upp i gatan låg post- och telefoncentralen, som kontrollerats av CNT och där var det lika illa ställt. Fönstren i huset voro utskjutna och väggarnas rapping liknade mest ett såll. Vi förstodo fortfarande ingenting. Här måste dock underliga saker ha timat då man så här vågat gå fram mot den av Kataloniens organisationer som gjort de största insatserna i kampen mot fascismen. Vi förstodo inte ännu att vi bevittnade en av de smutsigaste provokationerna i arbetarrörelsens historia, iscensatt av ett "arbetarparti" som inte ens i brinnande krig mot fascismen kunde underlåta att söka hävda egna, skumma partiintressen. Då vi senare fingo vetskap om övergreppen mot arbetarna i Barcelona m. fl. platser gick dock den ohyggliga sanningen upp för oss.

I hela Spanien hade sedan länge en tydlig spänning kommit till uttryck mellan arbetarnas ekonomiska kamporganisationer och vissa borgerliga element, understödda och ibland ledda av kommunistiska partiets ledning. Arbetarna som vid krigets början skyndat sig att kollektivisera de viktigaste produktionsmedlen hade gång efter annan blivit utsatta för övergrepp från de senare riktningarnas sida. Under ett ihärdigt pratande om enhet och kamp mot fascismen sökte kommunister och borgare kringkära kollektivens verksamhet, i en del fall, som i trakterna runt Madrid, hade en rad kollektiv upplösts med våld. Smärre sammanstötningar hade ägt rum men vanligen hade arbetarna fallit till föga, vetande att kamp bakom fronterna måste innebära ett direkt krafttillskott för fascismen. Dylika synpunkter generade dock inte de patenterade bossar som tagit arbetarnas ledning på entreprenad. Snart voro de mogna för en framstöt också i Katalonien, de sociala erövringarnas högborg.

I slutet på april började allt större styrkor polistrupper och kommunistiska formationer dyka upp i Katalonien. Från alla håll och kanter rapporterades om ingripanden från dessa truppers sida mot kollektiven, att en del arbetarkommittéer upplösts och att arbetarna fjärmats från inflytandet i många viktiga frågor.

Den tredje maj kommenderades polistrupper mot telefoncentralen i Barcelona. Antagligen utan centralregeringens vetskap sökte poliskommandanten, kommunisten Rodriguez Sala, fråntaga arbetarna kontrollen över denna viktiga byggnad. Huset, beläget vid Plaza de Cataluña, kontrollerades av CNT och UGT, den reformistiska landsorganisationen, gemensamt. Stalinisten Sala begärde att huset skulle överlämnas till honom. Kontrollen över telefoncentralen tillkom regeringen, det fanns bevis för att det fanns fascistiska spioner som kontrollerade meddelandena som det nu var o. s. v. Arbetarna, fackmännen som skött telefoncentralen sedan krigets början, ansågo sig inte ha anledning utlämna något åt en övermodig polisofficer. Det kom till skottväxling. Polisen lyckades besätta nedre våningen av huset men

de övre försvarades framgångsrikt av arbetarna.

När arbetarna i fabriker och verkstäder hörde skottlossningen reagerade de spontant. De trodde, liksom vi hade gjort i Tarragona, att det var fråga om en fascistisk kupp och skyndade till syndikaten för att organisera försvaret. Precis som den 19 juli 1936 rev man upp gatorna och började bygga barrikader. Jag har senare talat med många spanjorer och internationalister som voro med på barrikaderna den 3-6 maj och samtliga berättade hur spontant arbetarna grepo till vapen för att försvara sina erövringar. Bakom barrikaderna funnos på några håll medlemmar av CNT och UGT, på andra CNT och POUM eller UGT och POUM. På vissa platser slöt sig t. o. m. polisen till arbetarna.

Oroligheterna varade några dagar men kommunisternas syfte med provokationen lyckades inte helt. Man hade hoppats att anarkisterna skulle gå till överdrift och därmed ge anledning till upplösning av deras organisationer. CNT var dock den organisation som först satte igång medlingsförsök och endast tack vare CNT:s kallblodiga hållning kunde en ren katastrof undvikas. Stalinisterna, som dock ute i världen funno ivriga omtuggare av lögnerna om att CNT äventyrat, saboterat den antifascistiska enheten, fingo inte ens Caballeroregeringen med på strängare åtgärder mot de arbetare som spontant visat sig beredda att försvara sina erövringar. CNT—FAI å sin sida som fått många kamrater mördade, t. o. m. invalider och andra, som exempelvis Berneri, som gjort sig förhatlig genom sitt öppna ståndpunktstagande för den sociala revolutionen, visade sin högsinhet genom att låta provokationen passera. Kampen mot fascismen är nämligen inte bara en fras för anarkosyndikalisterna — att i maj ha behandlat de stalinistiska provokatörerna efter förtjänst hade varit liktydigt med att öppna fronterna för Franco.

En tid efter majhändelserna tvingades Caballeroregeringen att avgå, mest på grund av att den vid Barcelonahändelserna inte helt visat sig villig att dansa efter Stalins pipa. En ny regering bildades under Negrins ledning och som betalning för de vapen Sovjetunionen levererade fick den utöver betalningen i guld söka finna syndabockar för majhändelserna. Det blev ett med kommunisterna konkurrerande parti, POUM, som sattes i skottgluggen. Partiet upplöstes och ledarna kastades i fängelse, anklagade för att ha förbindelse med Franco. Ännu ett helt år efter dessa händelser har man dock inte vågat sig på att ställa POUM-ledarna inför domstol. Lika litet har någon hört något om häktningar av påstådda spioner i telefoncentralen i Barcelona. Det hela var en smutsig provokation organiserad av en makt som i land efter land visar sig sträva efter diktatur över arbetarklassen. Borgarnas hänsynslösa förstörande och plundrande i arbetarnas lokaler i Tarragona m. fl. platser visar också uttömmande vilka klasser och intressen det är som taga hem spelet då arbetarna ställas i harnesk mot varandra. Att borgare, socialdemokrater och stalinister funno varandra under hetsen mot anarkisterna efter majdagarna kan heller aldrig undanskjuta det faktum att den som i Spanien under detta krig vänt sig mot den sociala revolutionen och dess mest, konsekventa företrädare CNT, den har vänt sig också mot den kraft, som ensam utgör orsaken till att Spanien i närmare två år kunnat hålla stand mot en värld.

På kollektivet.

Sedan jag utskrivits från sjukhuset sökte jag på nytt göra fronttjänst. Läkarna avrådde mig men gävo slutligen med sig sedan jag lovat att lämna fronten om jag märkte att mitt tillstånd försämrades. Efter en månads vistelse vid fronten måste jag också ge läkarna rätt: jag var nog litet för tidigt ute för att kunna klara av det hårda frontlivet. Det bar utav till Barcelona igen.

Allt efter som jag förbättrades ökades dock min längtan efter sysselsättning och jag började

förhöra mig om möjligheterna att få inträde i något av kollektiven. Särskilt intresserade jag mig för jordbrukskollektiven vilka jag under min vistelse vid fronten emellanåt fått kontakt med. Krapotkin säger på något ställe att om inte industriarbetarna kunna få med sig bönder och lantarbetare i revolutionen så är densamma misslyckad från början. I Aragon hade jag lärt känna lantarbetare som i klassmedvetenhet stodo gott på höjd med industriarbetarna och beslutsamt gripit sig an med att revolutionera produktionen i lantbruket.

I sekretariatet för regionalkommittén för Colectividades de Cataluña hänvisades jag till Aragon, där man hade stort behov av arbetskraft och så bar det på nytt av till denna region, vars härliga, frihetsälskande befolkning man kommit att uppskatta, ja, jag vågar säga, älska. Åter gled det katalanska landskapets välodlade åkertegar och vinplanteringar förbi. Jag satt och tänkte på att Spaniens arbetare äntligen efter århundradens slaveri börjat frigöra sig, börjat kunna njuta frukterna av sina händers arbete. Om bara kriget vore vunnet, tänkte jag, så skulle världen också bättre kunna konstatera vilken konstruktiv kraft, skapande förmåga det spanska folket äger.

De övriga resandena i tåget bestodo av milicianos och officerare om varandra, på väg till fronten efter någon dags permission, bönder som varit på besök i staden och andra. Det var ett brokigt sällskap men det var som en stor familj och samtalet gick oförtrutet om kriget och kollektiviseringen. I sällskapet träffade jag också en spansk kamrat som jag kände från San Criterio, där vi förlorat så mycket folk, och vi började diskutera om den drabbningen, om andra och kommo slutligen överens om att allt har gjorts som det kunnat göras utan vårt flygs medverkan.

Vi nådde upp i Aragon och foro genom halvmilslånga tunnlar. I en liten stad med en stor kemisk-teknisk fabrik, som tidigare ägts av ett tyskt bolag men nu kollektiviserats, stannade vi ett tag. Här hade tyska bombplan härjat flera gånger utan att ha lyckats förstöra fabriken. Runt fabriken lågo dock massor av bostadshus i ruiner. Män och kvinnor knöto nävarna, man hade lärt vad fascism är.

Ju mera barbariskt fascisterna gå fram ju mera intensivt känner befolkningen hur nödvändigt det är att detta pack, som kallar sig nationalister, besegras. Arbetarna och bönderna äro redo att offra allt men som en garanti för att segern skall ge rättvisa och trygghet arbeta de vidare på den sociala revolutionen. Sina krav om fullt inflytande ge de ej avkall på, partipolitikerna må tugga sina teser bäst de vilja.

Äntligen anlände jag till Caspe, Aragons provisoriska huvudstad. På regionalkommittén för kollektiven träffade jag en kamrat från en närbelägen by och snart var det avgjort att jag skulle följa honom. Nästa dags afton rullade bussen in i byn Fabara.

Bussen stannade utanför byns kooperativa affär och jag och en katalansk kontorist, som förlorat ena armen vid fronten, blevo inkvarterade i ett hus vars ägare, en fascist, flytt med sin familj. Efter en stadig måltid blev det tid att besöka kollektivets kafé. Där voro kollektivets medlemmar samlade om kvällarna och vid en kopp kaffe dryftades dagens frågor. Jag blev genast upptagen i sällskapet och omedelbart döpt till "Rubio", då jag var den enda rödhåriga individen i byn.

Byggnaden vari kaféet var inrymt var uppförd av kollektivet, meddelade man. Ungdomen slapp nu att bli lurad på de privatägda kaféerna och barerna och hade nu en plats där den kunde komma samman och diskutera eller studera. Kaféets stora luftiga sal användes också till möten med kollektivets medlemmar och emellanåt som biograf. Väggarna voro prydda med agitatorisk, affischer från CNT—FAI och de åskådliggjorde åtskilliga av de problem,

som arbetarna ha att brottas med.

Jag blev genast god vän med sekreteraren i Juventudes Libertarias, en 16-årig kämpe för de frihetliga idéerna, på vilken de äldre kamraterna lagt ansvaret för rörelsen, då de drogo till fronten. I hans sällskap besökte jag Ateneo Libertario, ungdomsrörelsens skola, mätes- och samlingslokaler. Där voro studierna i full gång. Främst på programmet stod givetvis likvideringen av analfabetismen, som här ute på landsbygden varit kolossalt stor, till stort förfång för upplysningen. Man tog uppgifterna på allvar syntes det och de mera förfarna kamraterna hjälpte de andra. När man fick reda på att jag var från höga Norden blev man genast mycket intresserad och man visade sig förresten ha en ganska god kännedom om Skandinavien. Samtliga hade i Soli (Solidaridad Obrera, CNT:s tidning) följt våra hjälpaktioner och visste att de stodo i brännpunkten för intresset. Frågorna började hagla över mig. Finns det någon Juventudes Libertarias i Sverge? Är den stark? Hur står den i förhållande till den ekonomiska kamporganisationen? Hur många tidningar utger den? Äro medlemmarna mycket aktiva o. s. v. Svaren imponerade inte nämnvärt på de yngre, särskilt ej de som angingo medlemsnumerären och antalet tidningar. De äldre kamraterna däremot, som visste vad CNT fått genomgå, ansågo förhållandena ganska goda. Särskilt SAC:s och Syndikalistiska Ungdomsförbundets insatser för Spanien menade de vara fullgoda bevis för att man i Sverge söker göra sitt. Jag förklarade så gott jag kunde hur syndikalismen i Skandinavien alltmera börjar omfattas med intresse, men att detta ännu ej organisatoriskt kunnat inhöstas beroende på de reformistiska organisationernas antisocialistiska uppträdande och förföljelser mot andra åsiktstikningar. Så hade det också varit i Spanien tidigare, förklarade man. De reformistiska organisationerna samman med de politiska partierna hade många gånger slutit upp på statens sida för anarkosyndikalismens bekämpande. CNT hade dock alltid kämpat vidare och under de sista åren hade förhållandet mellan de båda landsorganisationerna förbättrats. Under kriget hade det kommit till förbrödning och direkt samarbete. Många av kamraterna buro också emblem som symboliserade detta.

Med särskild stolthet visade man mig sitt bibliotek. Det rymde en stor kollektion av de anarkistiska klassikernas arbeten, men där saknades ej heller modern litteratur. Bibliotekets förnämsta egendom var *El hombre y la tierra* (Människan och jorden) av Elisee Reclus — en illustrerad, socialistisk världshistoria i sex väldiga volymer. Här uppe i Ateneo Libertario kände jag att jag skulle komma att trivas.

Följande morgon följde vi en kamrat med på en rundtur för att lära känna kollektivet. Det visade sig omsluta de mest skilda verksamhetsgrenar. Bland andra hade byns hantverkare anslutit sig till kollektivet och man hade såväl egen snickarverkstad som sadelmakarverkstad och smedja. Vidare hörde ett par fabriker för framställande av olivolja samt en elektriskt driven kvarn till kollektivet. Över allt hade det moderniserats och förbättrats efter revolutionen, bl. a. hade man på flera håll anskaffat nya maskiner för att bättre utnyttja den elektriska kraften.

På vår inspektionsfärd kommo vi även till kyrkan. Tornet var nästan fullständigt nedrivet, ett lag kamrater voro just i färd med att göra det fullständigt. Jag fick här veta att detta skulle bli min arbetsplats till att börja med. Ehuru jag är föga kyrklig av, mig kände jag genast att jag skulle komma att trivas med arbetet.

I sällskap med en miliciano, hemma på permission, bestego vi kyrktaket och funno en härlig utsikt över nejden. Runt omkring oss slingrade sig de smala krokiga gatorna, som en labyrint av gångar, mellan djärvt välvda portaler, med en på sina ställen nästan morisk prägel. Längre bort böljade det starkt kuperade aragonska landskapet med sina kala, söndervittrade berg, som

där horisonten blånade, växte samman i mäktiga bergskedjor.

Liv åt landskapet skänktes av en flodbotten, som i skarpa kurvor ringlade sig fram utefter de bortersta husen i byn och slutligen efter ett par volter försvann bakom ett rödbrunt monster till berg med egendomliga klippformationer. Å ena sidan av flodbotten brusade en liten å som var hela traktens livsnerv. Denna lilla å svällde ut under regntiden och fyllde hela flodbotten till en mäktig älv. Under torka hölls den vid liv av vatten från en väldig reservoar, som bönderna byggt uppe bland bergen.

Från bäcken eller älven ledde ett invecklat kanalsystem. Frukt- och grönsaksplanteringarna skulle inte kunna bestå utan detta kanalsystem i denna regnfattiga trakt.

På båda sidor av floddalen, till ett djup på sina håll av flera hundra meter, utbredde sig väldiga olivträdslundar. De voro byns förnämsta näringskälla. Olivolja är ju som bekant en mycket viktig produkt i det spanska hushållet.

På en kulle i byns närhet låg ett gammalt slott eller kloster, som under forna tiders fejder lagts i ruiner. Bland grönskan i dalen på andra sidan floden låg ett litet stenkapell med valvbågar och pelargångar. Det härstammade från morernas tid och minde ständigt om att man befann sig på historisk mark. Spanien har genomgått många skiftande öden och på nytt gör dess folk historia.

Då vi lämnade kyrktaket meddelade milismannen att vi hädanefter hade att betrakta oss som medlemmar av hans familj. Det var ingen artighetsfras av det tidigare i Spanien så vanliga slaget. Det var bara att flytta penalerna till kamratens hem. Husfadern var kollektivets skomakare och förutom sonen, som befann sig hemma på permission, hade han ytterligare en son vid fronten. Hans hus var nyputsat och prytt med en bred röd och svart bård längs takfoten. Skomakaren hade revolterat mot det gamla gråa tråkiga och ville ha något som bröt utav. Sådana små försök att pynta upp mötte man för övrigt här och var i byn, ett tecken på uppryckningen som följt revolutionen. Vi blevo genast intagna som familjemedlemmar hos kamraten och sonhustrun Maria tog omedelbart hand om våra grejor och undersökte om något behövde tvättas eller lagas. Hon visste att vi varit vid fronten och förstod att grejorna ej på lång tid varit i erfarna kvinnohänder.

Nästa dag började arbetet. Efter att ha fått stränga tillsägelser att ej överanstränga oss satte vi igång. Jag fick börja med att bryta sten vid kyrkan och det var trappan till den rivna sakristian som åkte med. Det var ett härligt arbete att köra spettet under stenplattor som under århundraden blankslitits av svarta, kjolklädda, blekfeta präster och suckande, mer eller mindre borgerliga tanter.

Stenen från sakristian och tornet användes till att uppföra en större olivoljefabrik. Den byggdes som ersättning för tre smärre fabriker som voro gamla och omoderna och ej kunde fylla de nya kraven på produktionskapacitet. Man kände sig vara i färd med något nästan symboliskt då man allteftersom tornet sjönk mot jorden fick se den nya fabriken resa sig upp mot den fria rymden. Själva kyrkan hade man strax efter den 19 juli tänkt göra en brasa av för att fira revolutionen, men förnuftet hade segrat. Man städade upp i den, røjde undan en del avgudabilder och kunde så använda huset som upplagsplats för olivoljefat m. m. Det bästa sättet att fira revolutionen, nämligen att effektivisera arbetet och utvinna flera produkter, hade man utan vidare hittat på själva. Trots att jag hade en del besvärligheter med språket gick allt bra för mig och efter några dagar fick jag bli hjälpare åt en "carretero". Med en kärra på två väldiga hjul, förspänd en vit hingst och en svart mula, körde vi sten från kyrkan och grus från flodbotten. Riktigt intressant var det att se hur djuren dirigerades med tillrop i stället för med

tömmar. Sydlänningarnas omskrivna lust för djurplågeri såg jag aldrig något tecken på, till min förvåning och glädje. Arbetet gick med liv och lust och så småningom lärde jag förstå den blandning av katalanska och kastilianska som talades i byn, blev van vid sedvänjorna och kunde börja sätta mig något in i kollektivets organisation. Byns revolutionshistoria fick jag också till livs och den var i stora drag följande:

Den 19 eller 20 juli 1936 kom till Fabara en officer som kallade byns alla reaktionära element under vapen, för att slå ned arbetarnas organisationer. Arbetarna hade dock haft på känn att något var i görningen och voro därför ej helt oförberedda. Anloppet av högerelement och polis möttes på gatan och länge dröjde det ej förrän arbetarna och bönderna, trots bristfällig beväpning, voro herrar i byn, vars största del av befolkningen utgjordes av fattiga småbönder.

Under striderna föllo några fascister och andra satte sig i säkerhet. Då striderna voro avvecklade samlades bynnevärnarna och tillsatte en revolutionskommitté som fick i uppdrag att sörja för ordningen. På mötet beslöts att jorden efter de fascister, som med vapen i hand överfallit arbetarna och som fallit eller flytt, skulle exproprieras och bli som grund för ett kollektivt jordbruk. En kommitté valdes att förbereda bildandet av kollektivet.

Mötet slog också fast att hädanefter skulle den ena människans exploatering av den andra ej mera få förekomma. Ingen skulle vara herre hädanefter och ingen skulle vara dräng. Var man skulle fritt få odla en så stor areal jord som han själv kunde bruka. Sedan stod det fritt för var man eller kvinna, som godkände kollektivets stadgar och principer, att ansluta sig till detta.

Drygt hälften av byns innevärnare anslö sig genast till kollektivet. Andra än frivilligt anslutna ville man heller inte ha, säker som man var att kollektivets resultat med tiden skulle omvända de tvehågsna. De som ej tillhörde detta hade också rätt att i den kollektiva affären handla det de behövde. En styrelse bestående av ordförande, sekreterare och kassör tillsattes. I kollektivets stadgar fastställdes att de som anslö sig hade att till kollektivet överlåta det de tidigare ägt privat av jord, redskap, dragare m. m. Sina personliga tillhörigheter fick man behålla samt så mycket jord som familjen på sin fritid kunde bruka för trädgårdsskötsel o. d.

Vidare beslöt mötet att alla. pengar, utgivna av spanska republiken, som voro i kollektivmedlemmarnas ägo, skulle tillföras kollektivet för att användas till förbättringar och nyanskaffningar. I de gamla pengarnas ställe utgav kollektivet sedlar och mynt som voro gångbara inom byn och för vilka man kunde skaffa sig allt man behövde i den nyupprättade kooperativa affären. Arbetstiden sattes i princip till 8 timmar om dagen men då så många av byns unga män och pojkar drogo till fronten skulle man vid skörden förlänga den efter behov. Man gick inom kollektivet in för s. k. familjelön, det vill säga att alla familjens medlemmar betalades allt efter ålder. Alla pojkar över 14 år deltog i arbetet.

I och för arbetets ordnande sammanslöto sig arbetarna i lag allt efter sympati eller yrkestillhörighet. Varje grupp valde en delegat att biträda vid arbetets fördelning inom kollektivet och vid behandling av andra viktiga spörsmål. Man fick således grupper av snickare, murare, korsvenner o. s. v.

Gruppdelegaterna sammanträdde varje kväll efter arbetstidens slut för att diskutera och planlägga den kommande dagens arbete. Givetvis arbetade gruppdelegaterna med i produktionen. Några privilegier följde ej med befattningen och grupperna kunde när som helst utse nya delegater. Dessa händelser hade verkat som en frisk fläkt över Fabara. I sekler hade livet här gått i samma gamla hjulspår. Till någon modernisering eller förbättring hade aldrig givits råd eller tillfälle och förresten skulle varje liten förbättring tidigare alltid endast inneburit ett nytt utsugningstillfälle för herreklassen. Men nu var herreklassen slagen och det började liksom

flyta nytt blod i de gamla ådrorna. Överallt i byn såg man tecken på att en ny tidsålder brutit in. För första gången började man ordna samhället för sig själv. Det blev en annan fart i arbetet nu när man visste att lejonparten av resultatet ej skulle komma att tillfalla en degenererad överklass, som aldrig lyft ett finger till samhällets bästa.

Att innevånarna i dessa byar ej glömde den solidaritet de som antifascister voro skyldiga övriga landsändar visade det stora antalet ungdomar från dessa byar som lågo vid fronterna. Tydligast framstod kanhända detta vid beaktande av de väldiga mängder livsmedel som från kollektiven distribuerades till Madrid och andra frontavsnitt.

När de anarkistiska kolonnerna hade rensat stora delar av Aragon från fascistslöddret, beslöt man att ordna ett samordnande organ för det antifascistiska Aragon. Durruti tog initiativet till det aragonska rådets bildande. Så starka voro anarkisterna att de mycket väl skulle kunnat upprätta en diktatur här uppe, men man skulle då inte varit anarkister. I stället sammankallades representanter för samtliga i Aragon förekommande antifascistiska organisationer. I högkvarteret, i Durrutis tält, bildades också rådet med representanter för alla organisationer och med anarkisten Joaquin Ascaso som president.

Naturligtvis såg centralregeringen i Madrid bildandet av detta råd med missnöje. Där hoppades man också att dessa obildade bönder och arbetare snart skulle komma till korta vid organiserandet av kriget, produktionen och det sociala uppbyggandet. Man lät dem hållas men understödde dem inte med ett enda litet råd en gång i förhoppning om att de snart skulle tvingas vända sig till centralregeringen för att begära hjälp. Rådet visade sig emellertid vuxet sin uppgift och i stället för att begära hjälp kunde det med livsmedel kraftigt understödja andra landsändar. Vid revolutionens utbrott hade ett stort antal aristokrater flytt och lämnat efter sig stora delar av sin förmögenhet, däribland juveler till stort värde. Dessa förmögenheter konfiskerades självfallet av rådet och användes för kriget och uppbyggnadsarbetet. Dessa konfiskationer blevo slutligen den formella orsaken för centralregeringen att ingripa mot det organ som i handling sökt att tillvarataga befolkningens intressen men 'som genom sina resultat väckt tanken på liknande folkliga organ i andra delar av landet.

Presidenten i aragonska rådet, Joaquin Ascaso, kallades en dag i augusti till Valencia i och för underhandlingar, som det sades. I Valencia lät man häkta Ascaso och lät sprida meddelanden om att han gjort sig skyldig till smuggling. Ascaso, vars släkt var känd av alla spanska arbetare och vars bröder samtliga stupat kamp mot fascismen, måste dock släppas efter en vecka. Häkningen var en fint genomförd för att man under Ascasos frånvaro skulle lättare kunna befästa centralregeringens planer i Aragon.

En guvernör sändes till Caspe som representant för centralregeringen och i ett slag kunde man konstatera det största intresse för Aragon, det Aragon som man under månader saboterat och undanhållit vapen för dess revolutionära befolknings och revolutionära råds skull. Under månader hade man systematiskt undanhållit aragonska fronten tjänliga medel för en offensiv igångsättande och målmedvetet sökt vända inländsk och utländsk opinion mot rådet. Befolkningen å sin sida hade haft annat att tänka på än att syssla med politiska intriger och böjde sig också tyst inför centralregeringens nya påfund. Inte för det den sympatiserade med tilltaget, men för att allt vad vapen som fanns i Aragon fraktats till fronterna, för det man inte likt centralregeringen kunnat under brinnande krig mot fascismen ha speciella, välbeväpnade polistrupper bakom fronterna. Också detta, den aragonska befolkningens okuvliga vilja att trots övergreppen sätta kampen mot fascismen som främsta uppgiften, har naturligtvis senare av centralregeringens hejdukar framlagts som ett bevis för att dess ingripande var välkommet. Partipolitiker kunna nämligen själva sällan förstå den överensstämmelse mellan ord och

handling som utmärker enkelt, hederligt folk.

Aragonska rådets upplösning förde emellertid med sig stora verkningar. En massa trupper anlände och nu började man också utrusta den aragonska fronten med vapen. Järnvägen var fullkomligt belamrad av ammunitions- och kanontransporter och även i luften ökades aktiviteten. Dagligen passerade stora flygeskadrar på väg till fronten.

Nu kunde man gå till offensiv och många viktiga punkter föllo också i regeringstruppernas händer. Vad man åsyftade från centralregeringens och vissa politiska riktningars sida var dock ganska genomskinligt. Man ville bara påskina att en uppryckning vid fronterna skett genom arbetar- och bonderådets upplösning. En gammal, mycket gammal metod.

Vitt och brett slogs det på trumman för att framgångarna begynte med den nya guvernörens ankomst och de nya truppernas ankomst till Aragon. Man glömde dock gärna att nämna de anarkistiska kolonnernas insatser, dessa kolonner som sedan länge varit inrangerade i den spanska folkarmén. Jag blev därför glad då andre sonen i huset där jag bodde tillsammans med en kamrat kom hem på några dagars permission. De måste ju veta något om de nya tilldragelserna.

Dessa kamrater hade legat ute vid skilda fronter sedan krigets början och hade på sistone deltagit i erövringarna av Belchite m. fl. platser. De tillhörde båda en anarkistisk kolonn, nu en division med ett nummer, men med samma manskap och i stort sett samma befäl som förut. Deras division hade företagit stormningen av Belchite, intagit samt rensat staden från fascister. Det återstod endast några smärre fascistnäten då man från arméledningen' fick order om att rycka ut ur byn för att gå till attack på ett annat avsnitt. I stället marscherade en avdelning ur Division

Lister, som stod under befäl av en kommunist med samma namn, in i Belchite. Den avdelningen kom självfallet att särskilt nämnas i segerrapporterna.

Pojkarna i den anarkistiska divisionen brydde sig inte så mycket om detta. Många hade varit med sedan krigets första dag och ansågo det naturligt att de, som gamla frontkämpar, skulle sättas in där de bäst behövdes och där de hårdaste törnarna togos. Pojkarna från Fabara kunde dock meddela vilka divisioner som haft de största dödssiffrorna vid Belchite och de talade om andra än de som utskrikits som erövrarna.

Samtidigt med dessa händelser vid fronten hände också en del bakom fronten. Massor av polistrupper började dyka upp i byarna och det såg faktiskt ut som om man var rädd för att den nye guvernören skulle störa den ordning som arbetare och bönder under ett helt år så förträffligt hade sörjt för.

I vår by började rykten gå om att en del andra kollektiv haft påhälsning av polisen och att medlemmar i de lokala, revolutionära råden häktats. För vad de häktats visste man ännu inte men man hade väl reda på att i Barcelona många antifascister sutto häktade. Många utländska antifascister hade också inspärrats endast emedan de saknade pass, utfärdade av myndigheterna i respektive länder. Vid inresan i Spanien hade det för dessa kamrater, bland vilka många rymt från Italien och Tyskland, räckt med rekommendationer från antifascistiska organisationer i utlandet. Inom kollektivet började man bli orolig och man visste ej vad man skulle tänka. De yngre, de mest organisationsvana och revolutionära kollektivmedlemmarna låge ju också vid fronten. En dag tågar en trupp guardias asaltos, ”ordningspolis”, in i byn. Kollektivkommittén, som även bestod av kamrater ur revolutionskommittén, rymde ur byn då polisen frågade efter dem. De flesta av dem visste av egen erfarenhet vad det ville säga att

sitta i ett spanskt fängelse månad ut och månad in i väntan på rannsaking. Polisen gav eld efter dem men de lyckades komma undan. Polisen började omedelbart genomsöka husen för att beslagta vapen. De vapen som funnits hade, av byungdomen bragts till fronten, men polisen drog sig inte för att beslagta t. o. m. de gamla hagelgevär, med vilka bönderna ute i markerna brukade skaffa sig en hare eller en kanin för att hjälpa upp kosthållet. De män, som frånrövades också dessa gamla, obetydliga hagelgevär, voro samma män som den 19 juli med sina bröst spärrat vägen för fascisterna. Förbittringen var oerhörd men motstånd ansågs löslöst.

När nu kollektivet stod utan ledande kommitté och man ej visste vad framtiden hade att bjuda, råkade kollektivet i upplösning. En del bönder återgingo till att individuellt bruka den jord de tidigare ägt medan andra åter sökte att som förut arbeta i grupper.

Så mycket hade alltså uppnåtts med polisens ankomst att en by, vars innevånare frivilligt och genom kollektivt arbete kommit bort från de gamla förlegade produktionsförhållandena och genom modernisering och organisation av arbetet kommit att nå allt bättre resultat, att denna by bringades tillbaka till de gamla medeltidsmässiga formerna. Inom kollektivet hade man rivit ned de gamla skrankorna mellan de skilda små jordlotterna. I stället för att fortsätta att beså dessa jordlotter med olika utsäde hade man rationaliserat och använt större arealer för varje slag av utsäde. Bara detta betydde ett ofantligt hopp framåt och när man därtill genom kollektivet inom en snar framtid hade, möjligheter att anskaffa bättre arbetsredskap och maskiner, betydde kollektivets upplösning att allt pekade hän mot sjunkande produktion.

Som det var i Fabara var det i hundratals andra byar och den som vet vad upprätthållandet, intensifieringen av ett lands produktion under krig betyder, har all anledning se upp med dem som under olika förevändningar söka frånhända det arbetande folket rörelsefriheten, självbestämmanderätten. I Fabara började dock allt ivrigare röster höjas för att kollektivet skulle återupptagas och likaså började pojkarna vid fronten att i brev ställa krav om detsamma. ”När vi här ute”, skrevo de, ”offra våra liv för revolutionen, fordra vi att ni övervinna svårigheterna där hemma och stärka kollektivet och organisationerna. När vi komma hem en dag vilja vi se att saker och ting gått i de spår som vi lämnade dem”.

En kommitté tillsattes också för att förarbeta kollektivets reorganisering och för att få klara besked om vart regeringen syftade tillskrev man denna med upplysningar om polisens framfart och begärde upprättelse. Något svar från regeringen hade dock inte anlänt då jag lämnade Fabara. Innan jag av vissa orsaker bestämde mig för att lämna Spanien och Fabara hade jag i byn tillfälle att närmare studera de metoder motståndarna till kollektiven tillgrepo. Inte bragte de baktalarna några större resultat i byarna men i utlandet ha liknande försök dock fått utgöra kärnan i de smutsiga lögnerna om Spaniens anarkosyndikalister.

Till byn Fabara kom en dag en avdelning av Division Lister för att under några dagar vila ut i byn. De voro ett par tusen man och självfallet bleve de hjärtligt mottagna av befolkningen. Samtalen i kojorna om kvällarna gingo som förr om händelserna vid fronterna och revolutionen utan att dessa menige soldater på något sätt sökte politiskt bearbeta befolkningen. Men en dag blevo vi på torget vittne till en händelse som är typisk för stalinisternas uppträdande.

En officer höll ett tal till soldaterna och yttrade därvid bl. a.: ”Kamrater, nu är det snart årsdagen sedan Durruti i Madrid mördades av en anarkist”. Här avbröts han av flera soldater som indignerade begärde att han skulle ange namnet på denne anarkist. Officeren tvingades att hastigt avlägsna sig. Soldaterna och bybefolkningen voro tydligen inte sådana dårar att de trodde på en så uppenbar lögn om den store anarkisten Durruti, som han hoppats. En gammal

bonde anmärkte också skrattande att det hela påminde om tjuven som då han fann sig upptäckt ville komma undan genom att högt skrika: "Tag fast tjuven"!

Vid ett annat tillfälle komme jag och en bonde i samspråk med en sergeant. Han upprepade officerens påstående, men på en direkt fråga om det möjligen kunde finnas någon utöver fascisterna och de politiska partipamparna som hade intresse av att anarkisten Durruti röjdes ur vägen, struntade han i svaromålet. Soldaterna som voro i hans sällskap smålogo i mjugg.

Sergeanten sökte ett annat samtalsämne och började så orera om hur anarkisterna i Madrids omgivningar, "där jag förut legat", trakasserat civilbefolkningen, att de fråntagit alla som ej anslutit sig till kollektiven både jord och dragare. Jag frågade honom, om han även märkt något liknande här i Aragon, men det sade han sig ej ha gjort. "Här", menade sergeanten, "äro anarkisterna beskaffade på ett helt annat sätt än i Madridtrakten". Det var precis samma propaganda sergeanten förde, som man kunnat märka ända här uppe i Sverge. Anarkisterna, de hängivnaste kämparna vid fronterna och de initiativrikaste och offervilligaste i produktionen, ha enligt dessa "sanningsvittnen" huvudsakligast ägnat sig åt terrorn mot civilbefolkningen. I den svenska pressen har detta särskilt gällt Aragon. Den stackars sergeanten befann sig i Aragon vadan han måste finna ut någon annan landsända att prata och ljuga om.

När jag tog avsked av kamraterna i Fabara försäkrade dessa att kollektivet snart skulle vara reorganiserat och den här gången skulle det byggas stabilare än förut, ty nu hade man erfarenhet att tillgå. När kriget blev slut skulle en lycklig framtid ligga framför, en framtid skapad och garanterad av ett fritt folks egna organisationer, en framtid utan herrar och slavar.

Vid avresan uppmanades jag att hälsa alla revolutionära arbetare i Sverge och berätta om vad de spanska arbetarna mitt under brinnande krig med två stormakter, utan att låta sig splittras av parti-fanatism, åstadkommit i fråga om social omfördelning, produktion och kultur. Symboliskt för inställningen bland Spaniens arbetare är det lilla emblem som jag såg bäras av massor av arbetare. Märket bestod av initialerna till de anarkosyndikalistiska och reformistiska landsorganisationerna CNT och UGT. De två viktigaste faktorerna i samhällslivet förenade i samverkan på det ekonomiska och kulturella området. Märket, symbolerna, hela andan hos de breda arbetande lagren i Spanien borgar för att arbetarna där nere äro beredda att enigt stå emot varje försök att på nytt spela över samhällskontrollen i händerna på mer eller mindre borgerliga politiker.

Låt de partipolitiska tidningsdrakarna tjuta som varulvar! Du som arbetar på fabriken, i skogen eller på fälten, Du har att lära av de spanska kamraterna!